

GONDOLKODÓ

Feladatok

*Szerkesztő: Borbás Réka, Magyarfalvi Gábor, Varga Szilárd,
Zagyi Péter*

A megoldásokat 2018. január 5-ig lehet a kokel.mke.org.hu honlapon keresztül feltölteni, vagy postára adás után regisztrálni. A formai követelmények figyelmes betartását kérjük. A postacím:

KÖKÉL Gondolkodó

ELTE Kémiai Intézet

Budapest 112

Pf. 32

1518

A K feladatsorra beküldött megoldásokból a legjobb 5 feladatot számítjuk csak be fordulónként. A 11-12. évfolyamos diákok esetében a nehezebb (csillagozott) példák mindenképp bekerülnek az értékelt 5 közé.

K279. Bizonyos ragasztószerek úgy rögzítenek, hogy az oldószer elpárolgása után visszamaradó anyag térhálósodik. Egy ragasztó oldószere metil-acetátból, etanolból és acetonból áll. Az oldószer 100 °C-os gőzének azonos állapotú oxigénre vonatkozó relatív sűrűsége 2,232. A háromkomponensű oldószerkeverék 1,000 grammját tökéletesen elégetve és 25 °C-ra visszahűtve a hőváltozás $-22,54$ kJ.

Mi a háromkomponensű oldószerkeverék tömegszázalékos összetétele?

(Borbás Réka)

K280. A peroxidokban lévő oxigén-oxigén egyszeres kötés igen instabillá teszi ezt a molekulacsaládot. Bomlásuk során oxigén keletkezik. Ezt az oxigént szokták „aktív oxigénnek” is nevezni, mivel ezen keresztül fejtik ki a peroxidok roncsoló, fertőtlenítő, elszíntelenítő hatásukat.

A peroxisavak $-O-O-H$ csoportot tartalmaznak, ami a hidrogén-peroxidból gondolatban úgy származtatható, hogy az egyik hidrogén-atomot egy másik atomcsoportra cseréljük. Például a peroxiecetsav vagy perecetsav (CH_3COOOH) esetében acetilcsoport helyettesíti a hidrogén-peroxid egyik hidrogénatomját. A perecetsav is savas tulajdonságú, bár a hasonlóképp származtatott peroxi-karbonsavak általában ezerszer gyengébb savak, mint a megfelelő karbonsav párjaik. Oxidáló hatásuk hasonlóképp változik a savi erősséggel. A trifluorperecetsav erősebb oxidálószer, mint a perecetsav, és még ennél is gyengébb a hidrogén-peroxid. A trifluorperecetsav nagyon bomlékony, $-20\text{ }^\circ\text{C}$ -on eltartható rövidebb ideig, kereskedelmi forgalomban ezért nem is kapható. A perecetsav $110\text{ }^\circ\text{C}$ -on robban, forráspontja $25\text{ }^\circ\text{C}$, így kereskedelmi forgalomban annak vizes oldatát árulják, például élelmiszeripari fertőtlenítőszerként.

Három peroxidtartalmú anyagot hasonlítunk össze. Az első a kereskedelmi perecetsav, amely $15\text{ m/m}\%$ perecetsavat és $3\text{ m/m}\%$ hidrogén-peroxidot tartalmaz, és ebből 5 kilogrammot 4200 Ft -ért árulnak. A második a szilárd nátrium-perkarbonát, azaz $Na_2CO_3 \cdot 1,5H_2O_2$, ebből 1 kg 1650 Ft . (Ezt tekintjük tiszta anyagnak, ha van benne szennyeződé, azt hanyagoljuk el.) A harmadik egy aktív oxigént tartalmazó háztartási fehérítő-, folttisztító szer, amely lényegében $65\text{ m/m}\%$ nátrium-perkarbonát és $35\text{ m/m}\%$ szóda keveréke. Ennek 500 grammja 990 Ft -ért kapható.

a) *Melyik esetben milyen árban juthatunk az aktív oxigén 1 móljához? (Feltételezve és megvárva a teljes bomlást.)*

A fertőtlenítés-színtelenítés mellett fontos számunkra a kémhatás is.

b) *Milyen kémhatású az egyes anyagok vizes oldata? Indokold egyenletekkel!*

(Borbás Réka)

K281. Egy pétisóminta hatóanyagtartalmának meghatározásához a műtrágya $0,100\text{ grammos}$ mintáját megfelelő, zárt készülékben oldot-

tuk, fölös mennyiségű $2,00 \text{ mol/dm}^3$ töménységű NaOH-oldattal kevertük össze, majd kb. 1 g Devarda-ötövetet (ami $45 \text{ m/m}\%$ alumíniumból, $50 \text{ m/m}\%$ rézből és $5 \text{ m/m}\%$ cinkből áll) adtunk a keverékhez, és melegíteni kezdtük. A folyamat során felszabaduló gázokat $50,0 \text{ cm}^3$ $0,1013 \text{ mol/dm}^3$ koncentrációjú, HCl-oldatban fogtuk fel, majd az oldatot $100,0 \text{ cm}^3$ -re hígítottuk. Ennek $20,0 \text{ cm}^3$ -ét metilnarancs indikátor mellett $0,0997 \text{ mol/dm}^3$ koncentrációjú NaOH-oldattal titrálva a fogyás $8,96 \text{ cm}^3$ volt.

Mi a műtrágya hatóanyag-tartalma?

(Borbás Réka)

K282. Az ammónia folyékony halmazállapotban (azaz $-33 \text{ }^\circ\text{C}$ alatt) hidrogénkötéseket alakít ki halmazában, akárcsak a víz, de az ammónia esetében ezek gyengébbek, és nem is alkotnak térhálós szerkezetű rendszert, mivel az ammóniának csak egy nemkötő elektronpárja van. Nemvizes, ionizáló oldószerként is használják. Öndisszociációja folyékony halmazállapotban ugyanúgy végbemegy, mint a víz esetén. A

folyamat egyensúlyi állandója $-50 \text{ }^\circ\text{C}$ -on $1,18 \cdot 10^{-33}$. A folyékony ammónia sűrűsége $0,683 \text{ g/cm}^3$.

- Mennyi az ammónia ionizációs szorzata $-50 \text{ }^\circ\text{C}$ -on?*
- Mennyi a folyékony ammóniában az ionok koncentrációja? Az ammónia hány százaléka ionizálódott?*
- Hasonlítsd össze $1,00 \text{ dm}^3$ folyékony ammóniában és $1,00 \text{ dm}^3$ vízben a jelenlévő ionok arányát! Az ammónia esetében $-50 \text{ }^\circ\text{C}$ -ra, a víz esetében $75 \text{ }^\circ\text{C}$ -ra vonatkozó adatot használj, azaz a forrásponthoz közeli értékekkel dolgozz! A víziónszorzat $75 \text{ }^\circ\text{C}$ -on $2,01 \cdot 10^{-13}$.*

(Borbás Réka)

K283. A folyékony ammóniában a különféle ammóniumsók jól oldódnak. Például az ammónium-nitrát oldhatósága $389,6 \text{ g}$ só 100 g ammóniában egy adott hőmérsékleten.

- Ezen a hőmérsékleten 100 oldószermolekulára hány ion jut?*

Mivel a folyékony ammóniában is végbemegy az öndisszociáció (ld. **K282.** feladat), hasonlóan, ahogy a vízben, itt is értelmezhetjük a sav-

bázis folyamatokat. Így folyékony ammóniában is végezhető sav-bázis titrálás. A végpont jelzése történhet bizonyos indikátorokkal, de vezetőképeség mérésével is, ami arányos az oldatban lévő ionok koncentrációjával. Ha kálium-amid (KNH_2) folyékony ammóniával készített oldatának 10,0 grammjához fokozatosan adagoljuk ammónium-nitrát 1,00 m/m%-os oldatát (ahol az oldószer szintén az ammónia), akkor a vezetőképeség minimuma 3,75 g ammónium-nitrát-oldat hozzáadása esetén lép fel.

- b) *Milyen reakció megy végbe a titrálás során?*
 c) *Hány tömegszázalékos volt a kálium-amid-oldat?*
 d) *Válik-e ki csapadék, ha a titrálás körülményei között a képződött só oldhatósága 10,4 g 100 gramm ammóniában?*

(Borbás Réka)

K284.* A szerves kémiai átalakítások egyik gyakran használt deprotonáló szere **A**, egy biner szervesetlen vegyület, amelyet nagyfokú reaktivitása miatt ásványolaj szuszpenzióban árulnak. 2,500 g-os részletét hexánnal mossuk és a nem oldódó részeket nitrogénáramban szárítjuk. A visszamaradó rész tömege 1,500 g volt. Ennek 1/3 részét metanolhoz adjuk és mérjük a felszabaduló gáz térfogatát, ami 0,516 dm³-nek adódott (25 °C-on és 100 kPa-on). A feleslegben maradt metanol elpárolgotatása után 1,125 g szilárd anyag marad vissza.

*Mi az **A** vegyület tapasztalati képlete? Hány százalékos a kereskedelmi forgalomban kapható változat hatóanyag-tartalma?*

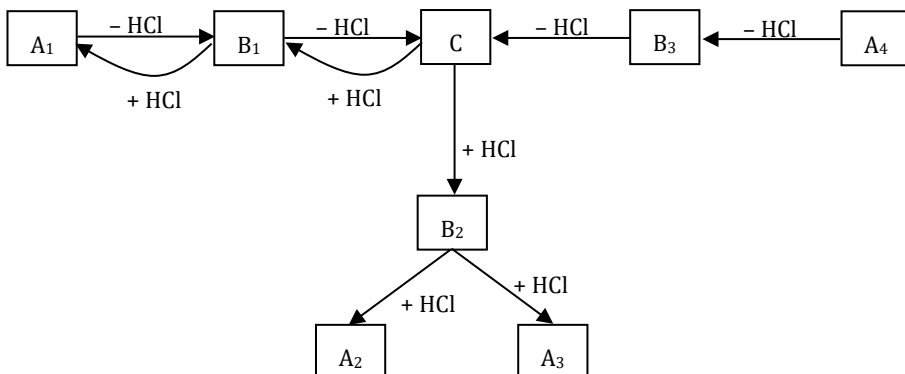
(Varga Szilárd)

K285.* Az **A**₁ egy olyan konstitúciójú vegyület, amelynek molekulaképlete $\text{C}_8\text{H}_{16}\text{Cl}_2$, két kiralitáscentruma, de csak 3 különböző konfigurációja létezik. A vegyületből HCl-elimináció során főtermékként **B**₁ ($\text{C}_8\text{H}_{15}\text{Cl}$), majd abból **C** (C_8H_{14}) főtermék keletkezik, utóbbi egy konjugált dién. A **C** vegyület HCl-addíciója során főtermékként előbb **B**₁ és **B**₂ konstitúciós izomerek képződnek, majd egy újabb HCl-molekula addíciója során **B**₁-ből **A**₁, **B**₂-ből pedig **A**₂ és **A**₃ keveréke keletkezik. **A**₂ és **A**₃ is három kiralitáscentrumot tartalmaz.

A₄ négy kiralitáscentrumot tartalmazó $\text{C}_8\text{H}_{16}\text{Cl}_2$ molekulaképletű izomer, de sztereoizomereinek száma kevesebb, mint 16. Ebből HCl-

elimináció során először **B**₃, majd abból a korábbiakban említett **C** keletkezik főtermékként.

Az átalakulásokat a következő folyamatábrán foglalhatjuk össze:

A_1 , A_2 , A_3 és A_4 $C_8H_{16}Cl_2$ molekulaképletű konstitúciós izomerek.

B_1 , B_2 és B_3 $C_8H_{15}Cl$ molekulaképletű konstitúciós izomerek.

Határozd meg és írd fel a nyolc ismeretlen vegyület konstitúcióját!

(Villányi Attila)

H276. A borok eltarthatóságát gyakran kén-dioxid adagolásával fokozzák (ez az úgynevezett kénezés). A magyar szabvány kén-dioxid helyett kénessavtartalmat ad meg. Akármilyen adattal is, de fontos ezt a jellemzőt folyamatosan nyomon követni. Ugyanis, ha kevés van a borban (20 mg/liter kénessavnál kevesebb), gyorsan öregszik a bor, ha túl sok (50 mg/liternél több), a kellemetlen szag rontja a bor élvezeti értékét.

A kénessavtartalom gyors meghatározására bizonyos vegyszerek híg oldatait tartalmazó készleteket forgalmaznak borászoknak. A használati utasítás így szól:

1. A műanyag mérőhengerbe töltsön pontosan 10 milliliter bort!
2. Az A jelű oldatból csepegtessen a bormintához a 14 ml-es osztásig!
3. A B jelű oldatból is csepegtessen a mintához, amíg a keverék szintje eléri a 15 ml-es jelet!

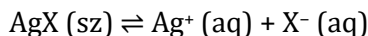
4. Folyamatos rázogatós közben csepegtessen a hengerbe a C jelű oldatból addig, amíg az mérőhenger tartalmának színe kékeslilára változik, és a szín legalább 20 másodpercig megmarad.
5. Ha az így kapott színes oldat teljes térfogata 17 és 20 ml között van, akkor nem kell a bort kénezni sem, és nincs is túlkénevezve.

Egy kémiában képzett borász szerette volna megspórolni a drága készletet, és kísérletezett kicsit az oldatokkal. A biztonsági utasítás két vegyszert említett meg: kénsav és kálium-jodát (KIO_3), mindkettőből tudott beszerezni magának. Az eljárást a 2. pont kihagyásával kipróbálva, nem következett be színváltozás. Amikor a 3. pont maradt el, volt színváltozás, és ugyanakkora térfogat adagolása után, de a keverék nem kékeslila, hanem barnás színű lett a C oldat hatására.

- a) *Milyen anyag okozhatja a kékeslila és a barnás elszíneződést?*
- b) *A szakirodalom alapján ez az anyag keletkezik a kénessav és a jodátionok reakciójában savas közegben. Írja fel a reakció egyenletét!*
- c) *Milyen anyagokat tartalmazott a három, betűvel jelölt oldat?*
- d) *A három közül melyik oldatnak fontos pontosan beállítani a koncentrációját? Hogyan (mit és mennyit bemérve) készítsen ebből az oldatból 100 millilitert hűsünk?*

(Magyarfalvi Gábor)

H277. Az ezüst-klorid és ezüst-bromid vízben rosszul oldódó vegyület. Oldódásuk az

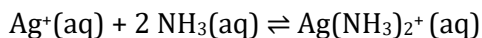

egyenlettel írható le, ahol X a halogént jelöli. Ez az egyenlet jellemezhető az oldhatósági szorzattal, azaz az

$$L = [\text{Ag}^+][\text{X}^-]$$

összefüggéssel. Ez a két só esetében 10^{-10} és 10^{-13} nagyságrendű, ami mutatja, hogy a fenti egyensúly csak kismértékben megy végbe.

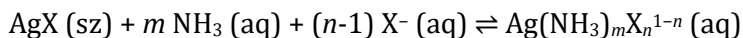
Ammónia hatására a só oldódik, mivel az ezüstionok az ammóniával komplexet képeznek a következő egyenlet szerint és egyensúlyi állan-dóval jellemezve.

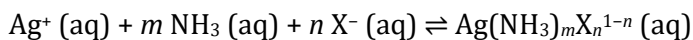
$$\beta = \frac{[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2^+]}{[\text{Ag}^+][\text{NH}_3]^2}$$

A β , azaz a kumulált komplexstabilitási állandó nagyságrendje 10^7 , azaz az ezüst-halogenid oldódása során az ezüstionok nagy része komplexbe kerül az ammónia jelenlétében.

Egyes kutatók vizsgálták, hogy az ezüstionok esetében csak két ligandum kötődhet-e, vagy esetleg előfordulnak-e komplexek, ahol a koordinációs szám kettőnél nagyobb. Vizsgálták egyrészt az ezüst-klorid illetve ezüst-bromid oldhatóságát ezekben az oldatokban, másrészt pedig a képződő komplexek összetételét. A következő egyensúlyi állandókat határozták meg.

$$L_{m,n} = \frac{[\text{Ag}(\text{NH}_3)_m \text{X}_n^{1-n}]}{[\text{X}^-]^{n-1}[\text{NH}_3]^m}$$

$$\beta_{m,n} = \frac{[\text{Ag}(\text{NH}_3)_m \text{X}_n^{1-n}]}{[\text{Ag}^+][\text{X}^-]^n[\text{NH}_3]^m}$$

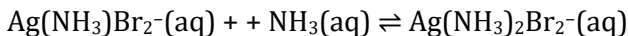
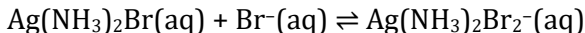
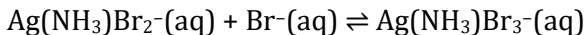
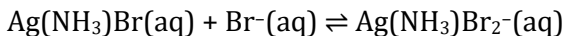
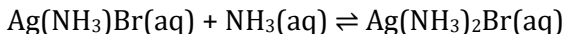
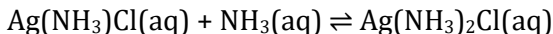
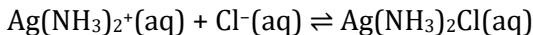
Az alábbi egyensúlyi állandókat mérték.

(m, n)	AgCl		AgBr	
	$L_{m,n}$	$\beta_{m,n}$	$L_{m,n}$	$\beta_{m,n}$
(2,0)	$1,11 \cdot 10^{-2}$	$2,2 \cdot 10^7$	$2,6 \cdot 10^{-5}$	$2,2 \cdot 10^7$
(2,1)	***	$1,2 \cdot 10^7$	$5,3 \cdot 10^{-5}$	*
(2,2)			$7 \cdot 10^{-5}$	$5,8 \cdot 10^7$
(1,1)	$4 \cdot 10^{-4}$	$2 \cdot 10^6$	$4,5 \cdot 10^{-5}$	$3,75 \cdot 10^7$
(1,2)	$1,5 \cdot 10^{-3}$		****	$6,3 \cdot 10^7$
(1,3)			$2 \cdot 10^{-4}$	**

a) Számítsd ki a fenti adatok alapján az ezüst-klorid és ezüst-bromid oldhatósági szorzatát!

b) Számítsd ki a táblázat hiányzó, csillaggal jelölt adatait!

c) Számítsd ki a következő komplexstabilitási állandókat!

d) Mutasd meg az egyensúlyi állandók segítségével, hogy a 3-as és 4-es koordinációjú ezüstkomplexek nem számottevően stabilabbak a 2-es koordinációjúnál!

e) Az ezüst-kloridra nézve telített oldatban, amely $0,25 \text{ mol/dm}^3$ koncentrációjú ammóniára, és $0,50 \text{ mol/dm}^3$ ammónium-kloridra vonatkozóan, mennyi az $\text{Ag}^+(\text{aq})$, $\text{Ag}(\text{NH}_3)_2^+(\text{aq})$, $\text{Ag}(\text{NH}_3)\text{Cl}(\text{aq})$, $\text{Ag}(\text{NH}_3)_2\text{Cl}(\text{aq})$ ionok, komplexek koncentrációjának aránya? (A számításnál csak a legfeljebb kettes koordinációjú komplexeket vesszük figyelembe, és az ammónia- illetve ammónium-klorid koncentrációját vegyük változatlanul.) Hogyan változik az előző arány, ha az ammóniakoncentráció $2,0 \text{ mol/dm}^3$ az oldatban?

(Borbás Réka)

H278. Bizonyos molekulák konformerei könnyen egymásba alakulnak. Az egyes konformerek optikai aktivitása és polaritása eltérhet attól, amit a vegyületre jellemzőnek tartunk. Tekintsünk négy halogénezett etánszármazékot:

- R,S-1,2-diklór-1,2-dibróm-etán,
- R,R-1,2-diklór-1,2-dibróm-etán,
- 1,1-diklór-2,2-dibróm-etán,
- 1,1,2,2-tetraklór-etán,

és ezeknek három meghatározott konformerét:

- fedő állású, ún. szin-periplanáris, a H-C-C-H szög = 0° ,
- nyitott állású, ún. anti-periplanáris, a H-C-C-H szög = 180° ,
- ferde/gauche állású, ún. szin-klinális, a H-C-C-H szög = 60° .

- a) Rajzold fel a 12 szerkezetet a térbeli elhelyezkedésre ügyelve (fűrész-bak-ábra vagy Haworth-projekció a legcélszerűbb)!
- b) Milyen szimmetriaelemei vannak az egyes szerkezeteknek? Pontosabban van-e és hány szimmetriasíkja, forgási szimmetriatengelye és szimmetriaközéppontja az egyes konformereknek?
- c) Az egyes szerkezetek polárisak vagy apolárisak, illetve királisak vagy akirálisak?
- d) Hogyan egyeztethető össze az egyes konformerek királitása/akiralitása a vegyületek optikai forgatóképességével?

(Magyarfalvi Gábor)

H279. A telítetlenség foka hasznos jellemző, amikor összegképletekhez szerkezeteket próbálunk társítani. Nem másról van szó, mint a szerkezetben található gyűrűk és π -kötések együttes számáról.

- a) Mi egy cikloalkén, a C_5H_8 , az adamantán, a C_{60} -as fullerén telítetlenségi foka?

Az összegképletből megkapható DBE mellett nem egyszer csak egyetlen spektroszkópai technika, az NMR eredménye is elég a szerkezet azonosításához. Az ^{13}C -NMR spektrumból például kiderül, hogy a szerkezetben hányféle ekvivalens szénatom lelhető fel. Sőt sejthető, milyen környezetben vannak ezek a szénatomok. A jellegzetes tartományok szénhidrogénekben:

Szénatom környezete	Jel helyzete (ppm-ben)
négy egyszeres kötés	0-50
hármass kötés (alkin)	70-100
kettős kötés (alkén, aromás)	100-160
egy kettős kötés (allénben)	70-100
két kettős kötés (allénben)	>200

A mérés eredményeként kiderül az is, hogy az adott szénatomhoz hány hidrogénatom kapcsolódik. (A feladat megoldásához nem szükséges, de érdekes részleteket a KÖKÉL 2009/1. számának Gondolkodó rovatá-

ban is lehet találni). Egy vegyület ^{13}C -NMR spektrumát az alábbi módon lehet összefoglalni. Az adatsorozat az adott típusú atomok számával (ha több van) megszorozva mutatja a hozzájuk tartozó NMR jelek helyét ppm-ben. Zárójelben a szénatom rendűségére utaló információ szerepel. Pl. az 1,3-dimetilbenzolra:

2×138 (C), 130 (CH), 128 (CH), 2×126 (CH), 2×21 (CH_3)

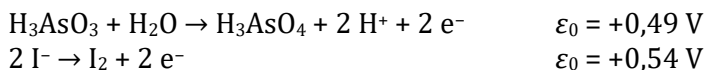
Az alábbi táblázat különféle C_8H_8 izomerek spektrumait foglalja össze.

Izomer	NMR jelek
A	8×132 (CH)
B	8×47 (CH)
C	4×96 (C), 4×20 (CH_2)
D	2×210 (C), 134 (C), 113 (CH_2), 2×93 (CH), 2×79 (CH_2)
E	147 (C), 2×138 (CH), 2×131 (CH), 2×127 (CH), 112 (CH_2)
F	142 (CH), 136 (CH), 127 (CH_2), 120 (CH_2), 117 (CH), 112 (CH), 91 (C), 89 (C)
G	2×146 (C), 2×127 (CH), 2×122 (CH), 2×30 (CH_2)
H	154 (C), 151 (C), 2×136 (CH), 2×128 (CH), 2×37 (CH_2)
I	157 (C), 101 (CH_2), 2×26 (CH), 4×19 (CH)

b) *Javasolj az adatoknak megfelelő szerkezeteket!*

(egyesült királyságbeli feladat)

H280. Az arzénsav/arzénessav- valamint a jód/jodid-rendszer pH-függő kölcsönös redoxi viselkedése jól ismert, aminek oka a standard redoxipotenciálok hasonló értéke:

Két edényben 100-100 cm^3 oldatunk van. Az egyikben arzénsav és arzénessav 1,00-1,00 mol/dm^3 koncentrációban, a pH értéke 5,3. A másik

edényben I_2 és I^- , amelyeknek koncentrációja rendre 0,001 és 1,00 mol/dm³.

- a) *Számítsuk ki a redoxpotenciálok értékét a két oldatban!*
- b) *Hány gramm tömény kénsavat kell az arzénes rendszerhez adagolnunk, hogy a redoxpotenciálok azonosak legyenek? A térfogatváltozást elhanyagoljuk.*
- c) *Ha a redoxpotenciálok azonosak, akkor a két oldatot összeönthetjük anélkül, hogy bármi változást várnánk. Vagy mégse? Eltolódik-e a redoxi egyensúly?*
- d) *Ha igen, hány gramm tömény kénsavat vagy szilárd NaOH-ot (a térfogatváltozást elhanyagoljuk) kell az egyesített rendszerhez adagolnunk, hogy az előző egyensúlyi helyzet visszaálljon?*

(A feladatban minden adat 25 °C és 1 atm-ra vonatkozik.)

(Homonnay Zoltán)